

Essee

Meie ühine vastutus – turvaline tulevik

Kui kriminaalhooldus 1998.a. uuesti Eestisse jõudis, oli vanglareform juba alanud. 1989.aastal lubati vanglasse esimene vaimulik, 1993.aastal loodi Eesti Kirikute Nõukogu juurde vanglatoimkond ja 1997.aastal asus tööle esimene ametlik vanglakaplan. Vanglate ukсед päästeti valla paljudele vabatahtlikele ja vaba maailma tuuled said puhuda ka seni varjatud keskkonda, hirmutavate ja ähvardavate müüride vahele. Oli huvitav, suurte lootuste ja heade alguste aeg vanglasüsteemis, millest mul endal oli võimalus ka praktiliselt osa võtta. Lootus ja lisaks ka teotahe ongi need põhilised märksõnad, mis meenuvad, kui möödunud sajandi 90-ndatele aastatele tagasi mõtlen. Lootus paremale tulevikule ja suur tahtmine ise midagi head ning olulist ära teha selle tuleviku nimel. Tegelemine süüdimõistetutega tundus olevat selleks sobiv tee.

Kriminaalhooldus kui tingimisi süüdimõistetute ja vanglast ennetähtaegselt vabanenute tugistruktuur ning erinevate mõtestatud tegevuste süsteem oli tegelikult loodud juba 1920.aastal, kui Seadusandliku delegatsiooni poolt võeti vastu Seadus tingimisi süüdlaseksmõistmise kohta (Riigi Teataja 1920). Tollel ajal tegelesid vangide ja vanglast vabanenutega Vangide hooldamise seltsid. Tundub, et aeg oli siis soodne uue mõtteviisi esile kerkimiseks. Sisuliselt tähendas ju see otsustavat muutust õigusrikkumistesse ja õigusrikkujatesse suhtumises, uute hoiakute kujundamises ning väärtuste loomises. Seadust rikkunud inimesele anti kohtus uus võimalus ja ta sai vabaduses elades oma käitumist ja mõtteviisi korrigeerida ning tõestada oma sobivust ühiskonda. See uus mõtteviis tähendas ju seda, et ka vanglas olevad kurjategijad on inimesed, nad tulevad varem-hiljem vanglast välja ja peavad vabas ühiskonnas hakkama saama.

Tänaseks on teada, et kriminaalhooldusele määratud isikute retsidiivsus on pisut väiksem, kui vanglas oma karistuse täielikult ära kandnute seas. Samas ei saa siiski rahul olla, sest veel liiga tihti jätavad tingimisi karistatud/vabastatud võimaluse kasutamata ja määratakse vanglasse tagasi reaalselt karistust kandma, kus nad ühelt poolt koormavad riigi eelarvet ja teiselt poolt jätavad kasutamata isikliku arengupotentsiaali ning vähendavad oma võimalusi edaspidi iseseisvalt toime tulla (Laane 2016).

Nii avalikkusel kui ka paljudel kriminaalkorras karistatutega igapäevase kutsetööna tegelejal on tekkinud sama lootusetu tõdemus - karistused ei mõju, sest on liiga leebed ja tingimisi karistus ju ei olegi üldse mingi karistus. Suur hulk kodanikke ühiskonnast ja üllatavalt paljud ametnikud näevad väljapääsuna karistuspoliitika karmistamist, reaalse vanglakaristuse sagedasemat määramist,

järelevalve suurendamist, vangide ning kriminaalhooldusalustega tegelemisel rohkemate sunnimeetmete ja piirangute kasutamist. Samas teame Eesti ja ka teiste maade kogemustest, et karmim karistus ja rangem kontroll pole võluvits, mis õigusrikkumistega kaasnevad probleemid olematuks muudaks ja inimese iseeneslikult ümber kasvataks. See tee on juba käidud ja õppetunnid õpitud. Ameerika Ühendriikides on varasemalt proovitud arendada intensiivjärelevalve süsteemi. Praktikas tähendas see väga tihedaid (näiteks igapäevaseid) kontakte ametniku ja kriminaalhooldusaluse vahel, ning alko- ja narkotestide tegemist joobe määramiseks. Selline meetod ei ole siiski efektiivsem kui tavapärane järelevalve (Laine 1997).

Kuigi praeguses vanglateenistuses on näha mõningaid märke ja ideesid karistuste karmistamisest ning järelevalve tugevdamisest, on heameel tõdeda, et kriminaalpoliitiline põhisuundumus on siiski taastava õiguse ja kuritegevuse ennetamise kasuks. Nii nagu algul tundus vangide tingimisi karistamine ja kriminaalhooldusele suunamine lihtsalt karistuse puudumisena, võivad ka taastava õiguse paradigmad esialgu võõrastavad näida. Kuigi lääneriikide kriminaalpoliitikas on taastava õiguse põhimõtted välja töötatud juba 1970-ndatel aastatel ja Eestis vanglareformi konverentsil 1993.a. Otepääl ning palju kordi hiljemgi tutvustatud, pole meie ühiskond neid ideesid veel omaks võtnud. Lihtsam on õigusrikkujast mõelda kui halvast, hullust või tahtejõuetust inimesest ja ta vangasse sulgeda selmet temasse suhtuda kui ühiskonna liikmesse, kes on eksinud kehtivate seaduste vastu.

Meil kõigil on õigustatud ootus, et süüteo toime pannud inimene on pärast karistuse saamist/kandmist võimeline oma käitumist muutma ja edaspidi seaduskuulekalt elama. Kui me eeldame seda õigusrikkujalt, kes on tavapäraselt kehva haridusega alkoholiveaga juhutöödest elatuv pere toeta inimene, siis meil kui professionaalsetel kutsetöötajatel või ühiskonna kesk – või kõrgemasse kihti kuuluvatel kodanikel tundub olevat ju väga lihtne oma suhtumisi ja hoiakuid muuta ning uute ideedega kaasa minna. Seega - selleks et vähendada kuritegevust, vältida kuritegevuse läbi tekitatud majanduslikku, moraalist ja psühholoogilist kahju, tuleb pingutada kogu ühiskonnal – eelkõige tuleb meil endil omaks võtta taastava õiguse hoiakud: ühiskond saab tervelt ja edukalt toimida vaid tingimustel, kui igaühe õigused on tagatud ning hoitakse vastastikku väärikaid ja austavaid suhteid. Olulisele kohale tõuseb ohvri ja kurjategija lepitamine, kuriteo tagajärgede mõistmine ja kahju korvamine kannatanule kurjategija poolt – needki on uue lähenemise paradigmad. Õigusrikkujale tuleb lihtsalt anda võimalus tagasi pöörduda prosotsiaalselt pädeva ühiskonnaliikme aktiivsesse rolli keskendudes rehabilitatsiooniprotsessis tema vastutuse suurendamisele, kohustuste täitmisele ja probleemide lahendamisele.

Teadaolevalt on inimese käitumise sisulised muutused seotud mõtlemise, väärtuste ja hoiakute muutustega, mis lõpptulemusena kinnistuvad käitumismustrite teisenemises. Väärtuste ja hoiakutega

tegelemine on ressursimahukas ja pikaajaline protsess, mis nõuab nii süüdimõistetult kui ka tema abistajalt suuri pingutusi ning kunagi ei ole võimalik täpselt välja arvestada, mis töötas ja miks. Aga tõenduspõhiselt on välja selgitatud: muutus toimub siis, kui õigusrikkuja võtab endale vastutuse oma mõtete, tunnete ja tegude eest. Ilma selle teadmise ja enesele teadvustamiseta, et igaüks on oma tegude eest vastutav, pole olemas ka tõelist kahetsemist ja tõelist motivatsiooni muutumiseks - nii siin- kui ka sealpool trelle, nii abisaaja kui ka abistatava rollis.

On vajalik teadvustada, et iga suhe on vähemalt kahepoolne, kuid suhte kvaliteedi eest vastutab alati teadlikum, pädevam või võimupositsioonil olev isik – vanglateenistuse kontekstis kõneldes on vastutavaks osapooleks vanglateenistuja, pere kontekstis lapsevanem, kooli kontekstis pedagoog. Saab teha loogilise järelduse, et ühiskonna turvalisuse tagamisel ja kuritegevuse vähendamisel on iga inimese roll mõõtnatult oluline. Nii, kuidas me suhtume oma lastesse, abivajajatesse, nõrgemal positsioonil või kehvemas olukorras olevasse inimesse, selliseks kujuneb ühiskond meie ümber.

On loomulik, et vanglateenistus ja kriminaalhooldus selle osana on üsna tänase Eesti ühiskonna nägu – on muutustega kiiresti kohanejaid ja kaasamõtlejaid, aitajaid ja eemalt vaatajaid. Samuti on neid, kellele muutused ei meeldi, sest tuleb välja tulla oma mugavustsoonist. Õnneks on need viimased vähemuses.

Niisamuti nagu möödus kiviaeg inimkonna arengus ja sai võimalikuks lend Kuule, on võimatu takistada muudatusi Eesti kriminaalpoliitilisel maastikul – kuigi taastava õiguse põldu on seni harinud vähesed, on seemneid külvanud juba paljud. Armastusega haritud põld ja lootusega külvatud seemned annavad lõpuks saagi, millest saavad kasu kõik. Olen selles sama kindel, kui 25 aastat tagasi.

Kasutatud allikad:

Laane, E. (2016) Kriminaalhooldus – võimalus vabaduseks. Vangla Ekspress.

Laine, M. (1997) Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Vankeinhoidon koulutuskeskus. – Walker, Samuel: Sense and Nonsense about Crime. A Policy Guide. Ann Arbor 1989, lk. 212 – 214.

Riigi Teataja nr. 119/120, 16.08.1920.